

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

(ԸՆԴԴԱՆՈՒՐ ՏԵՍՏԱԹԻՒՆՆԵՐԸ)

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան ծառու մի և անոր յարակից նշանադրերու բնութային մասին ցարդ չենք ունեցած փաստացի երկասիրութիւն մը, կամ գէթ՝ բաւարար փանօթութիւն, ճշդող՝ անոնց հեղինակն ու թուականը, կազմութիւնն ու դրոշմը կամ անցուցած շրջանները: Մինչդեռ զանոնք ժարմաւորորդ շարականի քառանկաւորութեանց հեղինակները, գրիթէ ամբողջութեամբ, ճշդութեամբ են պատմութեան կողմէ:

Հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը տարակից չկայ թէ Ս. Սահակ և Մեղրուրուպի օրերէն կը սկսի. քանի որ անոնք եղած են ստեղծիչներ մեր պագային գրականութեան, հիմնադիրները մեր եկեղեցական արհեստագործութեան, երգիչները քրիստոնէական մեր լոյս հաւատքին, ի մի բան՝ ջահակիրները մեր իմացական խոյանքին: Անոնցմէ առաջ, անտաքակոյս, հոյ ցեղն ունէր իր երաժշտութեամբը, յաճախ յեղեղեղած Գողթան Կրպիչնեղով, բայց թէ՛ հեթանոսական շրջանին այդ միեւնոյն երաժշտութիւնն էր որ կը տիրէր նաեւ մեհեաններէն ներս, փառաբանելու համար Արամազդներու կամ Անահիտներու իրենց թակէ: շքեղութիւնը, եթէ ոչ՝ առաւել կամ նուազ նուիրականութիւն մը մարմնացնող երաժշտութիւն մը գոյութիւն ունէր այդ շրջաններուն: Դժբախտաբար պատմութիւնը կը չունայ մասին:

Միութեամբ կրնանք համարել արդիօք այն պարագան, թէ յոյններ աւ լուսիններն ալ հիւնդիտանաւ իրենց նախաքրիստոնէական շրջանի երաժշտութեան քրիստոնէական կողմը, որոնք ըլլալով որ լուսինները յոյներէն առած են չորս բուն ձայներու (authentique) դրութիւնը Ս. Ամբրոսիոսի արդ Պ. զարուս կիսուն և աւելցուցած անոնց վրայ քորս կողմեր եւս (plagal), Մեծն Գրիգոր պապի օրով Ե. դարու կիսուն և կազմած են առաջին իրենց թակէ ձայները: Յոյներն ալ իրենց կարգին, փիւնիկցիներէն առած ըլլալով երաժշտութեան նախատարերը, չորս եղբայրներու հեղինակութեամբ արձնց մէկը

քեռորդի, կազմած են նախապէս իրենց չորս բուն ձայները՝ նախաքրիստոնէական շրջանին և ապա ամբողջացուցած ութի. բայց երկու այդ ցեղերն ալ չունին փաստացի տեղեկութիւն իրենց նախկին երաժշտութեան նկարագրի, կամ օր առաւինան ազգումի մասին՝ քրիստոնէական շրջանի իրենց երաժշտութեան վրայ:

Ըստ ոմանց տասը հաշուութիւն, մեր ութը ձայն հղանակները միայնիք կը հիմնեն թակէ ձայն փամ կանոն Սողոմոնեղու վրայ: Նոյն թիւը ցոյց կու տան նաեւ յոյներն ու չառիդներու Հեռաւարտը, որք կը տեսնենք հնագոյն երեք քրիստոնէացի երգերուն աւելը թիւին վրայ համաձայնութիւնը, կրնանք մեծագոյն թէ մերու յինք ալ ընդօրինակած ըլլան յունական դրութիւնը, իրենց հնագոյնը. ըստ որում, մեր գրականութեան հիմնադիրները Յուն իտալանի մէջ տեսան իրենց մտաւորական և գեղարուեստական պաշարը և փոխադրեցին Հայաստան, ինչ բան որ կը պակսէ իրենց: Ասորեանն աւ ունեցաւ իր մշակութիւն յոյն տղայներէն մեր վըրայ, բայց ոչ Յունաստանի չափ: Գեղարուեստական և խառնատարական շրջանն էր զոր հիւսիսէր Յունաստան այդ դարերուն և երաժշտութիւնն այնքան յարգէր հոն՝ որ հոգովարտակներ և արհեստներ իսկ երգող կը ծանագուէին ժողովրդեան վրայ՝ այն պարագան որ միեւնոյն անուշ իմով մկրտեցին արհեստներն ալ, անուանեալով զանոնք նոմա, ինչպէս որ հրաժըշտութիւնը կ'արտայայտէին նոմաներով, ձայնանիշ:

Թի. զարուս սկիզբները մեր մէջ ալ մաստ գտած են տեսակ մը խաղեր, ձայն նախնիք: Տարանցիկ խաղատուր վարդապետի ձեռամբ և ցայսօր կը տեսնենք զանոնք մեր Երաքաններու մէջ զանազան ձեւերով, խմբովին կամ անխմբօրէն տեղաւորութեամբ՝ քառերու վրայ: Բայց, զբժաւախարագօք ըսենք թէ քարեքարատար, չենք դիտեր անոնց նշանակութիւնը: Գտնցէ թէ կարենայինք բռնել անոնց քաղաքայինը, գոյարարականը և անոնց կրթութեան թիւն մէջ, անյարմար զանեղով յատուցեալ դարերու պահանջքին: Եւ մեր դիւստը կը նկատենք զանոնք. առանց նկատի ունենալու թէ քաղաքներն ու յոյններն ալ

ուճին անոնցմէ՝ ձեւերու չնչին տարբերութեամբ և կ'ընդունին թէ անյիշատակ մասնակցներու ծնունդ են անոնք որ կ'երթան յանգիլ մինչեւ բարունական նշանագիրներու գարը որուն երբեք հասած ըլլան ներհուն բանասէրներն անգամ իրենց պրպտութեան ընթացքին և ապա իրենց խոստովանութիւնն է։ Այդ նշանակիչներու ազդեցութիւնը մասամբ կրտս Գարթուսեան (Chartreux) կրօնաւորներուն երգը որ փոքր ինչ կը տարբերի ներկայի լատին երգերէն, չէ կրցած բաւարարութիւն տալ արդի հմուտ բանասէրներէն և երաժշտական պատմութեան հնդինականորդէմքերէն Ա. Լափինեագի հետաքրքրութեան և իր հարցումներուն հազիւ թէ կըցկըտուր պատասխաններ տրուած են աւանդմէ մի քանիներու նշանակութեան մասին։ Մեր մէջ ալ, մասնակից, հոմիտաս վարդապետ ի զուր վատնեց իր ջանքերը, դասաւորեց իր պրպտութեան արդիւնքը եղող զանազան մատենագրութիւնէ հաւաքած բառական իմաստները և սակայն, այսչափ և աւանդել հմուտ կը գտնուին Հայաստանի Պետական Թանգարանը զորս ես զրկած եմ, Ռ. Թէրլէմէզեանի օրով, 1934ին։ Ուրեմն, այդ նշանագիրները կը մնան զաղտնիք և հեռու են բնորոշէ որ և է եղանակ և կենցնեք նաեւ թէ մեր ութը ձայները՝ ութը տարբեր եղանակներ են իրենց էութեան մէջ և կը տարբերին լատինականէն՝ հիմնապէս, նկարագրի տեսակէտով. իսկ յունականէն՝ առեւտրապէս յօրինուածքի և արտայայտութեան ձեւի տեսակէտով։

Այս մասին տարբանասէրներէ ոմանք կը պնդեն թէ յունական երաժշտութիւնը չէ այն աղբիւրը որմէ քաղած են Ս. Սահակ և Մեսրոպ հայ եկեղեցւոյ ութը ձայները, և ոմանք ալ կ'ըսեն թէ հայերը, Ասիոյ մէջ տեղաւորուած ամենահին ազգերէն մին ըլլալով Բագդէացւոց, Ասորեստեցւոց և մանաւանդ Լիդէացւոց հետ մշակած սերտ յարաբերութեան բերմամբ, խօսած են հրեանց նոյն լեզուները և երգած՝ միեւնոյն նուազներով. և ապացոյց մ'ալ կը մատնեն ինչն թէ հայ երաժշտութեան Դձ. ձայնը չիլտ նման է Լիդէացւոց հին նուագին։ Արդ, երբ օտար բանասէրներ արդի փոստերէն կ'արտայայտուին մէկ եւ

զանակի նկատմամբ, կը նշանակէ թէ մեր նախաքրիստոնէական երգերու կորիզները կրնան գտնուիլ տակաւին մեր միւս ձայններու մէջ ալ. խնդիր է թէ՛ որ աստիճան հարազատօրէն ցոյց տրուած են միւսներն ալ։

Մեր ութը ձայները առաջին անգամ լոյս ընծայող և եւրոպայի ծանօթացնողը եղած է Շոէօյտէր, հռչակաւոր արեւելաագէտը, երկրորդը կու գայ Վիլլօզո, Նոյնքան անուանի գիտնական որ արեւելեան գեղարուեստը խորապէս ուսումնասիրած և առաջնոյն տեսութեանց համամիտ և սաւկայն ինքն ալ իր կողմէ տարբեր ձեւով կը ներկայացնէ մեր ութը ձայները։ Ասոնց երկուքին ալ նմոյշները ունենալով ի ձեռին կը տեսնենք թէ հիմնական տարբերութիւնը մը կը տրի անոնց միջեւ։

Շոէօյտէրի գրութեան մէջ չենք տեսներ երբեք հայական զորշմի նշոյն իսկ. բաց ի ԱՁ. և Դձ. է որոնք շատ հեռուններէ կը յիշեցնեն այդ եղանակները. իր ներկայացուցած ութը ձայներն ալ խիստ տափակ և միօրինակ ձայնաձգութիւններ են զորս բաժնած է երկու մասերու բուն ձայներ և կողմ ձայներ վերեւ յիշուած պատկերու զրութեան պէս։ Վիլլօզոյի ցոյց տուածն ալ այդ միեւնոյն բաժանութիւնն էր, բայց արեւելեան երգերու յատուկ եղող գեղգեղանքի նօթերը (ornement) կը պահէ և մի քանի ձայներու մէջ ալ տիրաւորութիւն մը ցոյց կու տայ արդի գործածական ութը ձայներու հետ։ Առաջինը ցոյց չի տար իր զննութեանց արդիւնքի ազբիւրը. իսկ երկրորդը կը յայտնէ թէ Դահիլէի եկեղեցւոյ առաջին երգիչը է որմէ քաղած է իր ծանօթութիւնները, Թէ՛ այս երկուքին և թէ՛ ուսուցչապետ Բեւթերմանի թարգմանութեանց մէջ երեւցած ծանօթութիւններն ու ցուցմունքները զուրկ են որեւէ տրմէքէ. նախ որ անոնք կը հիմնուին զանազան տուեալ երգիչներու յերկրածոյ տուեալներուն վրայ և երկրորդ՝ յիշեալ բանասէրները կը կարծեն դատել հայ երաժշտութիւնը արեւմտեան եւելէշներու զրութեան վրայէ և առ այս, կազմած են իւրաքանչիւր ձայնաստիճանի վրայ առանձին ութեական (gamme), բայց, յետոյ վերահասու ըլլալով որ հայ երգերը այդ զրութեան չեն համապատաս

խաներ, յանգած են այն համոզման թէ՛
անոնք ունին իրենց ինքնուրոյն նկարա-
գիրն ու կառուցուածքը:

Ուրիմն, անոնց թիւը ըմբռնումները ջրիւռու և հայ եկեղեցական եղանակները անոնց ծանօթացնելու համար, ինչ որ ը-րած էր հոգեւոյս Օրմանեան Սրբազան Հայ Եկեղեցին իր բոլոր մանրամասնութեամբ ծանօթացնելով քաղաքակրթ աշխարհին, նոյնը պէտք էր ընէին մեր հեղեղակաւոր երաժիշտները, ծանօթացնելով հայ եկեղ-եքաթշտութիւնն ալ օտարներու՝ իր բոլոր մանրամասնութեամբ։ Կոմիտաս վարդապետ Եւրոպայի ներկայացոցը հայ ժողովրդ-դական երգեր միայն և ոչ թէ՛՝ եւս եկեղեցւոյ երաժշտական գրութիւնը։ Նա իթէ մերկացնենք այդ երգերը իրենց եւրոպա-կան տարազէն՝ օտար երաժիշտներ հետա-քըրքրական ոչ մի բան պիտի գտնեն հին։ Մինչդեռ, իթէ բաւարար ծանօթութիւն-ներ տրուած ըլլային փոքար բանասէրներու՝ մեր եկեղեցական ձեռագրութեան նկարա-գրի և կառուցուածքի մասին, անոնց ըն-դարձակ սահմանի մէջ կատարած պրպը-տումներէն և ուսումնասիրութիւնէն առա-ւելապէս մինք պիտի ըլլայինք օգտուողը, և ապահովաբար, անոնց աշխատութեան շնորհիւ պուրը գար մեր նախկին ժողովրդ-դական երաժշտութիւնն ալ։

Արդ, երբ կը տեսնենք օտար բանա-
սէրներու յայտնած հակասական, զիրար
ջրող գաղափարները մեր եղանակներու
մասին, իրաւամբ կրնանք պնդել թէ՛ մե-
նոնք մերն են իսկապէս, արգիւնք՝ մե-
սրբապան նախնեաց տքնաշուն ճշխարհո-
թեանց. ինչպէս որ աներկբայօրէն կ'ըն-
դունինք թէ՛ մերն է՝ մեք ապուբէնը։ Փե-
րովհետեւ, արեւելեան գտնադան ազգե-
րու հետ խիստ ժողովն շփման մէջ գտնուած,
անոնց ազդեցութեան ենթարկուած շրջան-
ներ ունինք պատմութեան մէջ, շատ բընա-
կանորէն անոնք թողած հետքերը պիտի կրէ-
ինք ինչպէս մեր բարուի և սովորութեանց,
նայնպէս նաև մեր երաժշտութեան մէջ։ Նւ-
սական, այսօր պէտք կը տեսնենք թօթա-
փելու այդ հետքերը մասնաւորապէս մեր
երաժշտութեան մէջէն. նկատի առնելով
ժողովուրդի նաշակի և արուեստի պահան-
ջը։ Ենթեր, առաջ քաշարտելու, անհշատ,
անոր ջրդմն ու հիմնական դրութիւնը

Ներկայիս, մեր ութը ձայն եղանակ-
ներու գանձարանը եղող էջմիածնի ձայն
նազերեալ Շարականը (1874) ունինք իբր
առաջնորդ, վաւերացուած՝ Ամենայն Հա-
յոց Հայրապետութենէ. երկրորդ մ'ալ ա-
ւելցած է անօր վրայ՝ Տնտեսական անուսումով
(1934) և քանիւսեր: Երկուքին ալ գրուե-
թիւնները իրարմէ տարբեր են ոչ միայն
եզանակաւորման ձեւերոգ, այլ և բնոյթի
և կէտոյթի տեսակէտով. իսկ ձեւագիրնե-
րու տարբերութիւնները ամէն չափ ու-
սահման կը գլեն, կ'անցնին. մէկ խօսքով
գտնէ ըսենք թէ մեր Շարականի երգերը կը
գտնուին լաբիրինթոսային վիճակի մէջ՝
չափազանցած չնեք ըլլար: Անոնց ներկա-
յի ձեւերէն մի քանի օրինակ ներկայացնե-
լը աւելի համազօր պիտի ըլլար. այսպէս
երբ երգիչները կ'երգեն Հօր Աստուծոյ
ուզդեալ կտորի մը մէջ «Դարձոն և զմեզ
ի մեզդց որդեայ...» քո չարչարանք», ան-
գիտակցարար չլինի Սատուածը խաչած
կ'ըլլան: Նոյնպէս երբ կ'երգեն «Հոգի...
Աստուծոյ ողորմեա»... կը թելադրեն կամ
կ'աղբարեն Հոգւոյն որ ողորմի Աստուծոյ:
Նոյնպէս «ՕՐօհնեալ... ես Տէր Աստուած»
նոյնպէս «ՕՐօհնեալ ի ձայն ցնծութեան
զԱստուծաւ... քո Սիոնը, յար Վերջին եր-
կու բառերը քաջայայտիչը բայ կ'ըլլան
Աստուծոյ և անոր իմաստը բոլորովին կը
յեղաշրջեն, և տակաւին որքան մեծ թիւ
մը կը կազմեն ոճերու խրթնութիւնները և
ծածմամբ կրկնութիւնները որոնք ունկրե-
ղիւրները ձանձրացնելէ և հայ երաժշտու-
թեան Վճարը դաժմացնելէ զատ որ և է
բանի չեն ծառայեր:

Ուստի, ներկայի աշխտազեղի պահանջն է զտել ու մաքրել մեր եղանակները անիմաստ սնոթէ, փառարտի շեշտներէ և մահաւանդ պատանեցեցեցեցեց մեր երգերը բառերու իմաստիմ. ձեռք բերելու համար վատարարաւ հայկական երգեցողութիւնը մը: Եւ այս, կարելի պիտի լլլայ, գործի լծելով ա՛ն տեսակէ անձեր որոնք տեղեակ են թէ՛ պրեւելեանի եւ թէ՛ արեւմտեան երաւ. ժըլտութեանց և մահաւանդ հայերէն լեզուի Յոյնը եւ լատիններ վաղուց զգատցած լլլուով կարեւորութիւնը քարեկարք երաւշտութեան, ամէն ջանք չհաւատարմով զետեղած են իրենց երգերը հաստատուն հիման վրայ և պարտադրած բոլոր անգեղ.

ցինքնու մէջ միօրինակ երգեցողութիւնը, ձայնագրեալ: Եւ մենք ալ, որ կրնանք, ամենայն իրաւամբ, պարծիլ մեր սզգային ձայնագրութեամբ, զիւտը տաղանդաւոր երաժիշտ Համբարձում Լիմօնեանին (1768—1839), պիտի կարենանք արժանաւայելի կերպով ներկայացնել մեր երգերը անոր միջոցաւ և զնեւ մեր երաժշտութիւնը հոստատ գետնի վրայ: Մինչ այդ, պէտք է զգարին ներկայի մեր եղանակներու թարգմանութիւնը եւրոպական ձայնագրութեան՝ մեր, ամաթէօր կամ ոչ, միւլգի-սիէններու կողմէ: Ինչ որ ծանուցուեցաւ

մի քանի ամիս առաջ Պոլսեցի օրիորդի մը կողմէ Կրիկիոյ վեհ. Կաթողիկոսին ուղարկուած մի քանի կտոր եկեղեցական եղանակներու առիթով. պէտք է զգարին օտ միակ պատճառաւ որ անոնք իրենց առաւարդեալ ձեւերով՝ հաստատուն կռուան մը պիտի նկատուին օտար բանասէրներու կողմէ. ուստի և առարկայ դառնան առնոց հետազոտութեանց և մղուին թիւր համոզումներու: Այո, այդքան մը զոհողութիւն պէտք է ընել մեր քաջաճօյքէն ի սէր մեր սզգային արժանապատեւութեան:

Ն. Յ. ԽԻՒՏԱՎԵՐՏԵԱՆ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

16 ՅՈՒՆԻՍԻ 1945 Թ. Ի Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ

Պրոֆ. Արարատ Ղարիբեանը կարգաց այն ուղերձի տեկտը, որը պիտի յղուէր Սովետական Միութեան Ժողովուրդներին հանճարեղ Առաջնորդ Մեծ ՍՏԱՆԻՆԻՆ, Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի փակման առթիւ: Այս ուղերձի վերջնական խմբագրութիւնը կատարել էին երկու վեհ. Հայրապետները:

ՍՍՍՐ ժողովրդական Կոմիսարների Սովետի Նախագահ
ԻՍՍՐՖ ՎԻՍԱՐԻՈՆՈՎԻՉ ՍՏԱՆԻՆԻՆ

«Հայաստանեայց Եկեղեցու Համազգային Ժողովի պատգամաւորներս աւարտելով մեր աշխատանքները, հաճոյքն ու պատիւն սեւինք յայտնելու Ձեզ մեր սրտազին եւրաստագիտութիւնը: Սովետական Միութեան մեզ տրուած գիւրութիւններով մենք հընարատորութիւն ունեցանք կատարեալ համերաշխութեամբ և միաձայնութեամբ ընտրելու Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոս Գէորգ Արքեպիսկոպոս ԶԵՕՐԷՄՆԵԱՆԻՆ:

«Հայրենասիրական զգացմունքով և գիտակցութեամբ մեր անկեղծ ուրախութիւնն ենք յայտնում տեսնելով մեր հայրենիքի կուլտուրական և տնտեսական վերելքը, որ վեր է բոլոր ակնկալութիւններէ:

«Զնայելով վերջին տարիների անաւոր պատերազմին, որ բնականաբար երկրի ուժերը պիտի լարէր պատերազմական պահանջներին զոհացում տալու համար, տեսնում ենք, որ Հայաստանն ընթացել է ու ընթանում է յարաճուն զարգացման ճանապարհներով:

«Մենք տեսնում ենք Հայաստանում արտադրական, գիտական, կուլտուրական, գեղարուեստական և այլ հաստատութիւնների ու հիմնարկներ, մենք տեսնում ենք եր-